

اقسام و شرایط تحقق
تعدد جرم تعزیری
در حقوق کیفری ایران و مصر

تألیف:

دکتر یوسف نورائی

استادیار و عضو هیات علمی گروه حقوق دانشگاه شمال

مجمع علمی و فرهنگی مجید

سرشناسه

: نورایی، یوسف.

عنوان و نام پدیدآور

: اقسام و شرایط تحقق تعدد جرم تعزیری در حقوق کیفری ایران و مصر /

تألیف یوسف نورایی.

مشخصات نشر

: تهران: مجد، ۱۳۹۸.

: رده بندی کنگره KMH ۳۷۹۴ ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری

: ۱۰۶ص.

: رده بندی دیویی ۳۴۵/۵۵

شابک

: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۸۳-۵

: شماره کتابشناسی ملی ۴۶۹۰۴۲۴

وضعیت فهرست نویسی

: فیبا

: موضوع تکرار جرم -- ایران

موضوع

: مجازات -- ایران

: Recidivism-- Iran

موضوع

: Punishment -- Iran

: تکرار جرم -- مصر

موضوع

: مجازات -- مصر

: Recidivism -- Egypt

موضوع

: Punishment -- Egypt

: تعزیرات (فقه) -- ایران

موضوع

: Ta'zir punishment (Islamic law) -- Iran

موضوع

: تعزیرات (فقه) -- مصر

: Ta'zir punishment (Islamic law) -- Egypt

موضوع

: حدود (فقه) -- ایران

موضوع

: Hadd punishment (Islamic law) -- Iran

موضوع

: حدود (فقه) -- مصر

موضوع

: Hadd punishment (Islamic law) -- Egypt

موضوع

: حقوق تطبیقی

موضوع

: Comparative law

موضوع

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاقی است.
موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

اقسام و شرایط تحقق تعدد جرم تعزیری در حقوق کیفری ایران و مصر

تألیف: دکتر یوسف نورایی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۸۳-۵

ISBN: 978-600-193-783-5

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۶۳۳۸۶

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

سخن آغازین	۹
فصل اول: اقسام تعدد جرم	۱۳
گفتار یکم: اقسام تعدد واقعی	۱۳
مبحث نخست: اقسام تعدد واقعی در حقوق ایران	۱۳
الف. اقسام تعدد واقعی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰	۱۵
۱. ملاکهای ناپذیرفتنی در تشخیص جرایم مختلف	۱۸
۱-۱- شرایط و اوضاع و احوال	۱۹
۱-۲- کیفیات مخففه و مشدده	۲۰
۱-۳- شروع به جرم و جرم تام	۲۱
۱-۴- نوع و میزان مجازات	۲۴
۲. ملاک قابل پذیرش در تشخیص جرایم مختلف	۲۵
ب. اقسام تعدد واقعی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲	۲۷
مبحث دوم: اقسام تعدد واقعی در حقوق مصر	۲۹
الف. تعدد واقعی ساده	۳۰
ب. تعدد واقعی مرتبط و شرائط تحقق آن	۳۱
۱. شرط یکم. یگانگی هدف در تمامی جرایم	۳۱
۲. شرط دوم. ارتباط ناگسستی میان تمامی جرایم	۳۳
گفتار دوم: اقسام تعدد اعتباری	۳۷
مبحث نخست: اقسام تعدد اعتباری در ایران	۳۷
الف. تعدد نتایج مجرمانه	۳۸
ب. تعدد بزه دیده	۴۱
مبحث دوم: اقسام تعدد اعتباری در مصر	۴۲
الف. تعدد معنوی متجانس	۴۲
ب. تعدد معنوی متنوع	۴۳
فصل دوم: شرائط تحقق تعدد جرم	۴۵
گفتار یکم: شرائط تحقق تعدد واقعی	۴۵
مبحث نخست: متعدد بودن رفتار مجرمانه	۴۶

۶ □ اقسام و شرایط تحقق تعدد جرم تعزیری...

- الف. ملاک تعدّد واقعی در حقوق مصر ۴۶
۱. تعدّد مصالح نقض شده ۴۶
 ۲. رکن معنوی ۴۷
 ۳. عنصر مادی ۴۸
 ۴. عنصر مادی و روانی یا هم ۴۸
- ب. ملاک تعدّد واقعی در حقوق ایران و فقه امامیه ۴۹
۱. تعدّد به اعتبار متعدّد بودن مجلس (زمان و مکان) ۵۰
 ۲. اگر جرم اختلاس بلافصل با استفاده از سند معمول محقق گردد، عمل مرتکب واجد شرایط تعدّد معنوی است ۵۲
 ۲. تعدّد به اعتبار آگاهی مرتکب ۵۳
 ۳. تعدّد به اعتبار اراده و قصد مرتکب ۵۴
- مبحث دوم: عدم صدور حکم محکومیت قطعی ۵۵
- گفتار دوم: شرایط تحقق تعدّد اعتباری ۵۶
- مبحث نخست: وحدت رفتار مجرمانه ۵۶
- مبحث دوم: واقعی (طبیعی) بودن وحدت رفتار مجرمانه ۵۹
- الف. تعدّد جرم و جرم به عادت ۶۰
- ب. تعدّد جرم و جرم مرکب ۶۲
- ج. تعدّد جرم و جرم مستمر ۶۳
- د. تعدّد جرم و جرم متتابعه الافعال ۶۵
- مبحث سوم: فعل یا ترک فعل بودن جرم متعدد ۶۶
- الف. لزوم فعل بودن رفتار مرتکب برای تحقق تعدّد اعتباری ۶۹
- ب. عدم لزوم فعل بودن رفتار مرتکب برای تحقق تعدّد اعتباری ۷۰
- مبحث چهارم: مجرمانه و تعزیری بودن عناوین متعدد ۷۲
- الف. مجرمانه بودن عناوین متعدد ۷۲
- ب. تعزیری بودن عناوین متعدد ۷۴
۱. لزوم تعزیری بودن عناوین متعدد برای تحقق تعدّد اعتباری ۷۵
 ۲. عدم لزوم تعزیری بودن عناوین متعدد برای تحقق تعدّد اعتباری ۷۵
- نتیجه و پیشنهادها ۷۹
- فهرست منابع ۸۷

سخن آغازین

ویژگی‌هایی که موجب تشدید مجازات می‌گردد، چنانچه بیانگر وضع، حالت یا وصف خاصی باشد که در صورت مقارنت این ویژگی‌ها با جرم خاص، مجازات را تشدید خواهد نمود به **کیفیات خاص** مشهور است. این دسته خود به دو نوع تقسیم می‌گردد: دسته نخست **کیفیات مشدد عینی**^۱ است.

"کیفیات مشدد عینی وقایعی خارجی است که اگر با افعال مادی جرم مقارن گردد بر حدت و خطرناکی آن می‌افزاید"^۲

مثلاً در حقوق مصر، صفت اکراه، سرقت ساده جنحه ای^۳ را بر اساس ماده ۳۱۴ ق.ع.م تبدیل به سرقت جنایی می‌نماید^۴ در حقوق جزای ایران نیز وصف آزار مذکور در ماده ۶۵۲ ق.م.ا.ت یا ویژگی زمان و مکان مذکور در موادی نظیر ۱۰۶ و ۲۹۹ ق.م.ا. مصوب ۷۰ و ۵۸۰ ق.م.ا.ت از مصادیق کیفیات عینی

۱. شماری به این دسته، اسباب مشدد فعلی اطلاق نموده و دسته دوم را اسباب مشدد فاعلی نامیده اند، بنکرید به عبداللّهی، اسماعیل، تشدید مجازات در حقوق کیفری ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی به راهنمایی دکتر محمد علی اردبیلی، تهران، ۱۳۷۲، ص ۶۵.
۲. اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، ج ۲، ص ۳۱۸.

۳. سرقت ساده در ق.ع.م بر اساس ماده ۳۱۸ صرفاً یک جنحه محسوب می‌شود.

۴. "يعاقب بالاشغال الشاقة المؤقتة من ارتكب سرقة باکراه فاذا ترک الاکراه اثر جروح تكون العقوبة الاشغال الشاقة المؤبدة او المؤقتة". (از سال ۲۰۰۳، اعمال شاقه حذف و به جای آن زندان موقت یا زندان مشدد جایگزین شده است و بر اساس ماده ۱۰ ق.ع.م جنایات، جرایمی هستند که مجازات‌های چهارگانه ذیل را به همراه داشته باشد: اعدام، زندان ابد، زندان مشدد، زندان.

۱۰ □ اقسام و شرایط تحقق تعدد جرم تعزیری...

می‌باشند. در حقوق مصر غالباً این نوع از تشدیدها را حالات تشدید کننده مادی می‌نامند.^۱

دسته دوم **کیفیات مشدد شخصی** است؛ یعنی اوصافی که اگر در شخص بزه‌کار باشد موجب تشدید مجازات خواهد شد مثل این که مجرم، **مامور دولت** (قسمت اخیر ماده ۵۲۷ ق.م.ا.ت)، **مست** (ماده ۷۱۸ ق.م.ا.ت) یا **غیر مسلمان** (بند پ ماده ۲۲۴ ق.م.ا.)^۲ یا از **اقلیت‌های دینی** (ماده ۴۷۱ ق.م.ا.)^۳ باشد.

اگر ویژگی‌های مشدد در تمام جرایم قابلیت جریان داشته باشد **کیفیات عام** نامیده می‌شود. کیفیات عام غالباً در قالب دو عنوان کلی **تعدد و تکرار جرم** بیان می‌گردد.^۴ اقسام دیگری نیز برای کیفیات مشدد بیان نموده اند.^۵

۱. اصطلاح خاص حقوق مصر در این باره "ظروف ماذیه مشدده" می‌باشد. شورایی، عبد الحمید، **الظروف المشدده و المخففه للعقاب**، ص ۱۱۶: "تنقسم الظروف الخاصة المشدده الى ظروف ماذیه؛ ظروف شخصیه"

۲. حد زنا در موارد زیر اعدام است:

الف- زنا با محارم نسبی ب- زنا با زن پدر که موجب اعدام زانی است. پ- زنا با مرد غیر مسلمان با زن مسلمان که موجب اعدام زانی است...

۳. هرگاه فرد ایرانی از **اقلیت‌های دینی** شناخته شده در قانون اساسی که در ایران زندگی میکند مرتکب جنایت خطای محض گردد، **شخصاً** عهده دار پرداخت دیه است... (ماده ۴۶۳- در جنایت خطای محض در صورتی که جنایت با یتیم یا یتیم یا قسامه یا علم قاضی ثابت شود، پرداخت دیه برعهده **عاقله** است...)

۴. برخی علاوه بر تعدد و تکرار، عنوان **مامور دولت بودن** را نیز از کیفیات عام مشدد دانسته اند. بنگرید: عبداللہی، اسماعیل، پیشین، ص ۷۱.

در صحت این ادعا تردید جدی وجود دارد زیرا تعدد جرایمی که مامور دولت بودن تاثیری در شدت مجازات نداشته بسیار فراوانتر از دسته دیگر است مگر آن که خروج اکثر با تخصیص عام را قبیح ندانیم.

۵. علاوه بر تقسیمات مشهور یادشده، تقسیم بندیهای دیگری نیز در این باره بیان شده است؛ مثلاً گفته شده است: «تشدید با **قانونی** است (یعنی سبب تشدید در قانون صراحتاً ذکر می‌شود) و با **قضائی** (یعنی هرگاه جرم مقرون به هیچ یک از کیفیات مشدد قانونی نباشد ولی در نحوه ارتکاب

از منظر حقوقی، تاسیس تعدد جرم، از آغاز قوانین جزائی در قالب مواد ۳۱، ۳۲ و ۳۳ ق.م.ع، ماده ۲ الحاقی به قانون آیین دادرسی ۱۳۱۱، ماده ۳۲ ق.م.ع اصلاحی ۱۳۵۲، در قوانین پیش از انقلاب و سپس پس از انقلاب نیز ذیل مواد ۲۴ و ۲۵ ق.ر.ا، ۱۳۶۱، ۴۶ و ۴۷ ق.م.ا مصوب ۷۰ و نهایتاً مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲، از آن بحث شده است.

با وجود این، **ابهامات متعددی** وجود دارد که عملاً قضات را در نحوه تشخیص مصادیق انواع جرایم متعدد اولاً و سپس میزان مجازات و نحوه تشدید آن در تعدد جرم ثانیاً دچار سردرگمی نموده است. ابهامات مذکور هم در **امور شکلی** و هم از لحاظ **ماهوی** در تعدد جرم دیده می‌شود.

به عنوان **نمونه** با وجود این همه مواد قانونی مصوب، هنوز **تعریفی قانونی** از تعدد جرم حتی در ق.م.ا مصوب ۹۲، وجود ندارد. نمونه دیگر، عدم تعیین معیار دقیقی برای متعدد بودن رفتار مجرمانه در حقوق ایران است. درباره ملاک متعدد بودن رفتار مجرمانه در **حقوق مصر** چهار نظر وجود دارد. هرچند گروهی «تعدد مصالح نقض شده» یا «توجه به عنصر معنوی» یا «دقت در عنصر مادی» را شیوه مناسب برای تشخیص متعدد بودن رفتار دانسته اند ولی نظر مشهور در حقوق مصر، توجه همزمان به «عنصر مادی و روانی با هم» می‌باشد. در حقوق ایران، ملاک مصرحی در این باره وجود ندارد. مشکل جدی تر که تا به حال در آثار پژوهشگران مورد کم لطفی واقع شده، بررسی دقیقتر مباحث تعدد جرم در فقه امامیه است. همانطور که می‌دانیم بر اساس اصل ۴ ق.ا، «کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزائی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد.» و تاکید قانونگذار در این زمینه به حدی است که بلافاصله پس از این جمله مقرر داشته: «این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و

۱۲ □ اقسام و شرایط تحقق تعدد جرم تعزیری...

مقررات دیگر حاکم است.» با چنین تأکیدی تردیدی باقی نمی ماند که مباحث تعدد جرم نیز می بایست با موازین اسلامی تطبیق شود. پیش از ق.م.ا مصوب ۹۲، حتی در قوانین پس از انقلاب، قانونگذار اگر چه تلاش نموده با بیان عباراتی کلی مانند تبصره ذیل ماده ۴۷ ق.م.ا مصوب ۷۰^۱ اهتمام خود را به مباحث فقهی نشان دهد ولی با مراجعه به ابواب مذکور، ضابطه دقیق قانونی مشاهده نمی شد. مقنن در ق.م.ا مصوب ۹۲، هر چند تلاش ستودنی در تبویب مباحث غیر تعزیری در تعدد جرم داشته ولی هنوز برخی از ابهامات در این زمینه وجود دارد.

بنابراین ابهامات شکلی و ماهوی نسبت به قواعد تعدد جرم در حقوق عرفی از یک سو، همچنین بررسی دقیقتر تعدد جرم از منظر فقه امامیه از سوی دیگر بنای اصلی این کار پژوهشی است. البته در مواردی که امکان داشت از مطالب تطبیقی تعدد جرم در حقوق مصر استفاده شده است.

در کتاب پیش رو، مقایسه ای تطبیقی میان نهاد حقوقی «تعدد جرایم» در فقه امامیه و حقوق ایران و حقوق کشور مصر انجام می پذیرد. در آغاز به بررسی تفصیلی مهمترین اقسام تعدد جرم پرداخته، سپس در بخش دوم، شرایط تحقق هر یک از اقسام یادشده را بیان می نماییم.

۱. تبصره - حکم تعدد جرم در حدود و قصاص و دیات همان است که در ابواب مربوطه ذکر شده است.